

Allakkiaq/Notat

Suliat spiralilersuinermit tunngasut killiffiat

Allakkiaq, suliat 1966-imiit 2023-imut spiralilersuinermit tunngasut killiffiat pillugu nassuiaataavoq, tamaalillunilu **suliamut aallaqqaammumt pineqartumut** 1966-imiit 1991-imut tunngasumut **sulianullu nutaanusunut**, Peqqinnissaqarfiup 1992-imi januaarip ulluisa aallaqqaataanni nunatsinnit tiguneqarnerata kingorna pisunut, tunngasuulluni.

Ulloq/Brevdato: 24-01-2024
Suliap/Sags nr. 2023 - 6467
All/Dok. nr. 23818398

Naatsorsueqqissaarnermi kisitsisit oqaluttuallu, misissueqqissaarnerit pisariisut piffissamiillu siullermit aappaanniillu paasissutissat kikkunnulluunniit pissarsiarineqarsinnaasut, nassuiaammi ilapput. Oqaluttuat piffissamut siullermit tunngasut, Ilisimatusarfimmi ilisimatusaqatigiinnut- arlaannannulluunniit attuumassuteqanngitsumik, nunatsinni 1960-imiit 1991-imut spiralilersuisimaneq naartunaveersaartitsinermilu periusaasimasut allat pillugit qulaajaasussanut- tunniunneqassapput. Oqaluttuat ilisimatusaqatigiinnut tunniunneqarsinnaanissaannut arnat pineqartut akuersissutaat, Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmit maanna pissarsiariniarneqarput.

Postboks 120
3900 Nuuk
Oqa/Tlf. (+299) 34 51 92
Fax (+299) 32 51 30
E-mail: nun@nanoq.gl
www.nanoq.gl

1992-imi Peqqinnissaqarfiup nunatsinnit tiguneqarnerata kingorna suliat pillugit nassuiaat, Naalakkersuisunut- annertunerusumik iliuuseqartoqarsinnaanissaanut aalajangiisussanut- saqqummiunneqarpoq.

Nunatsinni Nakorsaaneqarfiup spiralilersuinermit tunngatillugu suliasai tamatuma kingorna naammassisutut isigineqassapput. 1992-ip tungaanut pisunut tunngatillugu saaffignissutit tamarmik Ilisimatusarfimmi ilisimatusaqatigiinnut¹ imal. danskit naalagaaffiannik eqqartuussivilersuussisunut nassiuunneqassapput.² Suliat nutaat 1992-ip kingorna pisunut tunngasut, peqqinnissakkut ilinniagalinnit sullinneqarneq pillugu maalaarutit pillugit maleruagassat atuuttut naapertorlugit, maannamiit suliarineqalissapput.

1. Suliamut aallarniutaasoq 1966-imiit 1991-imut tunngasoq

Paasissutissat suliamut aallarniutaasumut 1966-imiit 1991-imut pisumut tunngasut innuttaasunit pissarsiarineqartut tamarmik, suliniummik ”arlaannaannulluunniit attuumassuteqanngitsumik, ”spiralilersuisimanermik naartunaveersaartitsinernullu tunngatillugu periusaasarsimasunik allanik, nunatsinni Danmarkimilu efterskolini kalaallinik atuartulinni, 1960-imiit 1991-ilanngullugu qulaajaaneq” qulequtsiullugu suliaqartunut tunniunneqartussanngorput. Paasissutissat tunniunneqareerpata, Nunatsinni Nakorsaaneqarfik suliamut toqqaannartumik peqataajunnaassaaq.

Qanoq pisoqarneranik naatsumik eqikkaneq: 1960-ikkut aallartinneraniit qiteqqunnissaannut qassinik meerartaarnissamik pilersaarusiortalersinnaanissaq siunertaralugu, assigiinngitsunik

¹ Ilisimatusarfimmi ilisimatusaqatigiit - <https://da.uni.gl/forskning/udredning/>

² Eqqartuussissuserisumit Albert Gunnarsenimit isumagineqartoq, E-mail albert@ehmerpramming.dk, Thoravej 11, 2400 København NV.

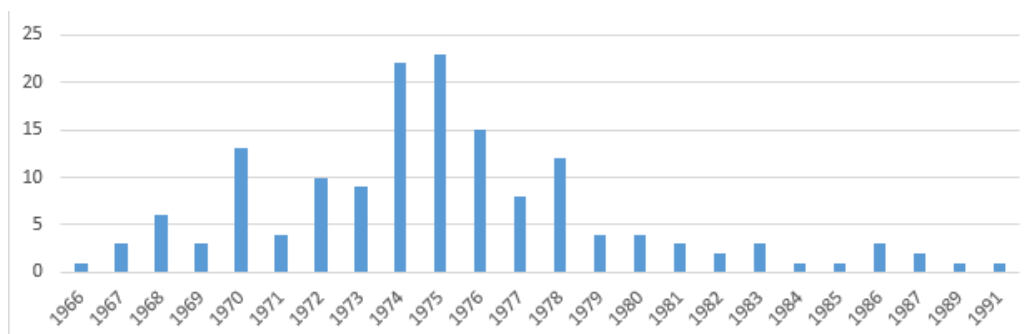
suliniuteqarneq danskit oqartussat aallartippaat. Spirali nutaaq ukiualuit tamatuma siorna USA-mi inerisagaq 1966-imi nunatsinni misilinniarneqarpoq. Misiliinermi "Aasianni/Egedesminde, Nuummi/Godthåb Qaqortumilu/ Julianehåb" arnat 300-it peqataapput. 1967-imi ukiakkut misiliinerup inerneru sinerissami nakorsaqaarfanni tamangajanni nakorsatut pisortanit saqqumiunneqarput tamatumalu peqatigisaanik spiraliliinissamut pikkorissaasoqarluni. Suliniut nammineq- tamatuma kinguninngua- nakorsaqaarfanni tamangajanni allartinneqarpoq. Ukioq 1967 naanngitsoq arnat 684-it spiralilersissimapput.

Nunatsinni Nakorsaaneqarfiup ukiumoortumik nalunaarusiai naapertorlugit, 1970-ip naanerani arnat 3.821-it, tassalu arnat 15-it 49-illu akornanni ukiullit 46%-ii spiralilersissimapput sulilu spirali attallugu. Ukiumoortumik nalunaarusiaq naapertorlugu, 1971-imi januaarip ulluisa aallaqqaataanni sukumiisumik nalunaarsuineq piumasagaataajunnaarpoq, maannalu najoqqutassat, tamatuma kingorna spiralilersuinerit qaassiunerannik imal. arnat qassit spiraleqarnerannik nassuiaasut, ilisimaneqaratik. Akerlianik inoorlaat qaasiunerat, innuttaasut amerlassusaat ukiumikkullu qanoq agguataarsimanerat pillugit sukumiisunik paasissutissaqarpoq. 1966-imiit 1975-imut arnani 15-it 45-illu akornanni ukiulinni, agguaqatigiissillugit arfineq marluk pallingajallugit meeqqisarnermiit, agguaqatigiissillugit 2.4-nik meeqqisarnermut apparpoq. Inuusuttuaqqat meeqqisarnerat appannginnerpaavoq. Meerartaarisartakkat ikilinerat ukioqortusiartorneq ilutigalugu annertuserujussuarpoq.

Allaqaataanit misiliineq spirali Lippes Loop atorlugu ingerlanneqarpoq. Napparsimmavimmi napparsimasut pillugit allattugaatit paasissutissallu allat naapertorlugit, kobberspiralit 1975-ip missaaniit Peqqinnissaqarfimmit atorneqalerput.

Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmut nalunaarutit: Kingorna ilisimatusaqatigiinnut tunniunneqarnissaat siunertaralugu, arnat pineqartut 2002-imi maajimiit misigisaminnik Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmut nalunaarutiginnissinnaanngorput. 2023-ip naanerani nalunaarutit 161-it tiguneqqarput. Nalunaarsuineq isumannaatsumillu toqqortarinneq, kiisalu oqaluttuat nutserneqarnissaat attavissallu naapertuuttut, Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmit qulakkeerneqarput, oqaluttualli misissoqqissaarnissaat Nakorsaaneqarfimmi suliassaasimanani. Taamaammat ataani takussutissiaq tassaaginnarpoq oqaluttuanik pingaarnersiulluni misissueqqissaarneq.

Oqaluttuani pissarsiarineqartuni 154-imi pisimasutut nalunaarutigineqartup ukiua ilanngunneqarsimavoq. Ataani takussutissiami, oqaluttuat pisimasup ukioq suna pisimaneranut agguataarsimanerat takuneqarsinnaavoq. Ilaatigut oqaluttuurtup ukiua eqqaamanngimmagu, piffissaq taaneqarsimasarpoq. Taamaattuni ukioq taaneqartoq siulleq atorneqarpoq. Pisimasut arlallit ilaasa oqaluttuaraat. Takkunani siulleq kisimi ilanngunneqarpoq.

Takussutissiaq 1: Oqaluttuat 154-it ukiunut pisimasoqarfiutitanut agguataarneqarnerat. Ataatsimut isigalugit oqaluttuat 78%-ii 1970-ikkunneersuupput.

Sumut atatillugu akuersisitseqqaarani naartunaveersaasiisimaneq apeqqutaalluni, oqaluttuat ilaat aallaavigalugit eqimattanut assigiinningsunut immikkoortiterneqarsinnaapput. Eqimattanut ukununga immikkoortiterisoqarpoq:

	Oqaluttuat
1. Peqqinnissaqarfimmit suliniutaasumik naartunaveersaaserneqarneq	99-it
2. Ernereernerup kingorna	15-it
3. Suliaritilluni naartuersinnermut atatillugu	14-it
4. Naartumik katatsinerup kingorna	Pingasut
5. Allamik patsiseqartut imal. oqaluttuami erseqqissumik nassuiarneqanngitsut	30-it

1-imut tunngatillugu: Naartunaveersaarneq Peqqinnissaqarfimmit pisortallu ingerlataannit allanit suliniutaasoq: Oqaluttuat taakku amerlaqisut, arnanut ataasiakkaanut imal. ataatsimoortunut, spiralilersinnissaq, imal. ikinnerusuni naartunaveersaamik allamik atortulersinnissaq siunertaralugu, napparsimmavimmut taamaaqataanulluunniit aggersarneqarsimasunut tunngassuteqarput. Oqaluttuat atuarfinni, kollegiani skolehjemminilu sulisut akuutinneqarsimanerannik ilaqarput. Oqaluttuat ikinnerusut Danmarkimi pisimasunut tunngassuteqarput.

Oqaluttuat amerlanersaasa- oqaluttuanit 99-init 83-it 1970-ikkunneersuunermikkut, 1970-ikkunni pisunik nassuiapput. Ittoqqartoormiit Kangaatsiarlu kisiisa pinnagit, nunatsinni illoqarfinnit tamanit oqaluttuanik takkuttoqarpoq. Illoqarfiit Maniitsoq, Uummannaq Aasiaallu immikkut tamarmik oqaluttuanik qulit sinnerqartunik pissarsiviupput.

2-mut tunngatillugu: Ernereernerup kingorna: Taakku ernereernerup kingorna spiralilersinnissamut allamilluunniit naartunaveersaaserneqarnissamut akuersisimanginnermut tunngassuteqarput. Taakku amerlanersaat 1970-ikkunneersuupput. Ernisut ilaat inuusuttuaraapput.

3-mut tunngatillugu: Suliaritinnikkut naartuersinnermut atatillugu: Oqaluttuat taakku naartuersinnermut atatillugu akuersisitseqqaarani spiraliliinnermut naartunaveersaammilluunniit allamik atuisitsinnermut tunngassuteqarput. Oqaluttuanit 14-iusunit aqqanillit 1977-imi siusinnerusukkulluunniit pisimasuupput, 1977-imiillu mannamut pisut 1977 sioqqullugu pisunit amerlanerujussuullutik

2. Suliat 1991-ip kingorna spiralilersinnissamut naartunaveersaatinillu allanik atuinissamut akuerseqqaarsimanginnermut tunngasut

2022-imi decembarip aallartimalernerani akuerinnigisamik naartunaveersaateqarneq pillugu suliat nutaanerusut pillugit aallakaatitassiaq, tuluit tusagassiorfiata BBC-ip saqqummiuppaa.³ Paasissutissap nutaap, tamatuma nalaani peqqissutsimut Naalackersuisup Mimi Karlsenip, 1991-ip kingorna suliat sukumiinerusumik misissorneqarsinnaanissaat siunertaralugu, arnat pisunik Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmut nalunaaruteqarnissaannik nalinginnaasumik kaammattuuteqarneranik

³ Greenland's birth control scandal: New testimony. BBC, December 9. 2022 <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-63895945>

nassataqarpoq. Periarfissaq taanna ukioq ataaseq sinnilaarlugu atorneqareersimalersoq ima inerreqarpoq:

- 2022-imi decembarimiit suliat qulaaluat Nunatsinni Nakorsaaneqarfimmut nalunaarutigineqarput.
- Maalaarutit pisoqqat sisamat Nunatsinni Nakorsaaneqarfiup allagaatinut toqqorsiviini nassaarineqarput.
- Marluk tusagassiorffinnit taamaallaat ilisimaneqarput.

Taamaalilluta 1991-ip kingorna pisimasut pillugit suliat katillugit 15-it ilisimavagut. Taakku saniatigut sulianik allanik marlunnik, tunngaviusumik paasissutissat amigaataammata annertunerusumik qulaajaavigineqarsinnaanngitsunik tigusaqartoqarpoq, peqataasullu attavigineqarsinnaasimanatik.

Sulianit 15-iusunit 13-init suliaritilluni naartuersinnermut atatillugu pisimapput. Taakku 1993-ip 2014-illu akornanni pisimapput. Piffissami tassani 16.000-inik naartuiisoqarsimavoq. Suliani kingullerni marlunni siulleq, aaqartarnerup akornuteqarnera pissutigalugu nakorsaaticit hormonitalimmik spiraliliisoqarsimavoq, aappaanilu ernereerup kingorna spiraliliisoqarsimalluni.

Qulaajaanerup inernerisa makku takutippaat:

- Suliani 15-imi, allattugaatit naapertorlugit, tallimani akuersisoqarsimavoq ataatsimilu akuersisoqarsimanera ersarinnani. Suliat tallimat akornanniippoq ataaseq tusagassiorffinnit taamaallaat ilisimaneqartoq, kisiannili allattugaatini nalunaarsukkat issuaavigineqarlutik.
- Suliani tallimani allattugaatit nanineqanngillat (taakkunannga ataaseq tusagassiorffitsigut sammineqartoq, allattugaatillu ujarneqaratik).
- Suliani sisamani allattugaatinut nalunaakkamik akuersisoqarsimangilaq (malaarutit)

Suliami ataatsimi naartunaveersaat isumaqatigiissutaasumit allaanerusoq atorneqarpoq. Oqaluttuat ilaanni tarsiiffigitinnissaq qinnutigineqarpoq. Suliat taarsiiffigitinnissamut tunngasut Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmit suliarineqartarput.

Suliat nalunaarutigineqartut nuna tamakkerlugu sumiiffinnit assigiinngitsuneerput. Illoqarfinni marlunni suliasat marluupput sinnerinilu suliasaq ataasiulluni. Maalaarutini sisamani sumiiffik ilisimaneqanngilaq.

Inatsit naartunaveersaarnermut paasissutissinneqareernikkullu akuersinnermut tunngasoq:

1992-imi Peqqinnissaqarfiup nunatsinnit tiguneqarnerani Namminersornerullutik Oqartussat/Namminersorlutik Oqartussat maleruagassanik allanik atuutilersitsinissaasa tungaanut, inatsisit ilitsersuutillu atuuttut atuutsinneqarput. Innuttaasut tamarmik naartunaveersaarneq pillugu paasissutissinneqarnissamut pisinnaatitaaffeqarnerat, tamatumalu "akeqanngitsumik nakorsarneqarsinnaanermut" pisinnaatitaaffimmut ilaanera pillugu, 1987-imi Nunatsinni Nakorsaaneqarfik kaajallaasitaliorpoq. 1990-imi naartunaveersaarneq⁴, pillugu siunnersuisarnissamut tunngatillugu, inuttaanit piumasarineqarpat, kiisalu erninnermut naartuersinnermullu atatillugu naartunaveersaarnissamut ilitsersuinissamut nakorsat pisussaaffeqarnerannik imalimmik nutartikkamik kaajallaatitaqalerpoq. Maleruagassat taakku Danmarkimi maleruagassat assinginik aallaaveqarput.

⁴ Naartunaveersaarnissamut siunnersuisarneq pillugu kaajallaatitaq nr. 11, 6. september 1990-imeersoq.

Napparsimasut inatsisitigut inissisimanerat pillugu Inatsisartut peqqussutaat nr. 6 2001-imi Inatsisartunit akuersissutigineqarpoq.⁵ Tassani *paasisutissinneqareernikkut akuersitinneqarnissaq*, nakorsaanerup suulluunniit napparsimasoq paasisutissinneqareerluni akuerseqqaartinnagu aallartinneqarsinnaannginnera nanginneqarsinnaannginneraluunniit ersarippoq. Kingorna Nunatsinni Nakorsaaneqarfik peqqinnissakkut sullissinermik nalunaarsuisarneq paasisutisseereernikkullu akuersisitsisarneq pillugit ilitersuusiorpoq, kingullermik 2023-imi.⁶

Eqikkaaneq: Nalunaarutigineqartut nutaat aallaqqaammut spiralilersuisimanermeersunit allaanerupput. Arnat inuusuttuaqqat inersimasullu 1992-imi Peqqinnissaqarfiup nunatsinnit tiguneqarneraniit, piffissami siullermi amerlasuunit oqaluttuarineqartut, spiralilersinnissaq imal. allatigut pinngitsaaliissummik naartunaveersaaserneqarnissaq siunertaralugu aggersarneqarsimaneq pillugu nalunaarutiniq tigusaqartoqanngilaq. Suliani nutaanerusuni akuersitseqqaarani spiralilersinnerup imal. allatigut naartunaveersaaserneqarnerup, naartuersinnermut atatillugu pisimaneranik oqaluttuat amerlanerujussuupput. Piffissami siullermi (1966-1991) pisunut sanilliullugit, piffissami kingullermi pisut (1992-2023) pillugit nalunaarutit ikinneerarsuupput.

Nunatsinni Nakorsaaneqarfik/Landslægeembedet, 24. januar 2024

⁵ Napparsimasut inatsisitigut inissisimanerat pillugu Inatsisartut peqqussutaat nr. 6/2001.

https://nalunaarutit.gl/groenlandsk-lovgivning/2001/ltf-06-2001?sc_lang=da

⁶ Peqqinnissakkut sullissinermik uppersaaneq (allattugaatinut nalunaarsuisarneq) pillugu Nunatsinni Nakorsaaneqarfiup ilitersuusaa nr. 6/2023